

Sirat és temet

Minden nyelvben vannak olyan szók, amelyeknek eredete teljesen világos, alakjukat azonban mégsem tudjuk kielégítően megmagyarázni. Így kétségtelen, hogy a *sirat* a *sír* ige származéka, s mégsem ismerjük képzője funkcióját. Már CzF. megjegyezte: „Ezen igében az *a t* képző sajátzerűleg használatik, mennyiben nem műveltető jelentésű, mint szabály szerint szokott lenni, pl. az *irat*, *járat*, *várat*, *szerettet*, *röhög-tet* igékben“. Nem is próbálkozott a NyH. legújabb kiadásáig senki a *sír* és a *sirat* viszonyának tisztázására, itt azonban a mozzanatos igék közt szerepel. A mozzanatos igék a cselekvés hirtelen beállását vagy pillanatnyi tartamát fejezik ki. Azonban nem tudok ilyen jelentést a *sirat* igénél elképzelni. Alak szerint, mint már CzF. is észrevette, kétségtelenül műveltető ige. Azt kell tehát nyomozni, nem lehetett-e jelentés szerint is az. Én arra gondolok, hogy eredetileg a *sirat* valóban műveltető ige volt, s azt jelentette, hogy „idegeneket fogad, hogy *sírjanak* a halott fölött“. Tudjuk, hogy pl. a rómaiaknál a temetési menetben pénzen fogadott *sirató asszonyok* is részt vettek, kik az elhunytól dicsőítő énekeket énekeltek. Calepinus 1585-i kiadásában: *praefica* — *Berertel sirato*, helyesen: *bérért elsirató*. Pápai Páriznál: *Bérben fogadott halott sirató asszony*. Nálunk is voltak a népnél ilyen *sirató asszonyok*, így Kiss Lajos írja Hódmezővásárhelyi temetkezési szokások c. dolgozatában: „Ma úgy tartják, hogy csak a katolikusok fogadtak régebben *sirató asszonyt*, pedig szokás volt az a reformátusoknál is“ (Ethn. 1920, 31: 87). Kovács János pedig Szeged és népe c. könyvében ezt mondja: „A régebben szokásos *síránkozó-asszonyt* a szegedi népnél az *énekössasszony* váltotta föl, ki a temetés órájáig a halott mellett — némi szünetekkel — sajnálkozó, *siralmas* énekeket énekelget, este pedig a temetési napot megelőző éjen át a *virrasztókkal* imádkozik s azoknak előénekel“ (293. l.).

Hasonló képzésű nézetem szerint a *temet* ige is, amelyet a NyH. szintén a mozzanatos igék közé sorol. Származását már CzF. helyesen állapítja meg: „Bizonyos *testet* gödörbe tesz, s *ráhányt* holmival, különösen földdel betakarja. Szorosabb ért. a megholt emberek hulláját gödörbe, *sírba* teszi, s földet tőm föléjük. Némely tájakon egyszerűen a *tem* használatik. Biz az megholt, *el is temték szegényt*“. A MTsz. szerint a Pálócságban használatos a *tem* ige 'temet'

jelentésben: Temik a halottat (Eger). Temitők-e má? (Borsod m.). Most temik (Új-Bars, Gömör m. Otrókocs). Mára temik a másik anyámat (Esztergom m. Muzsla). Eltemik a sírásók a halottat (Rimaszombat). A NySz. a régi nyelvből is idézi a tem igének 'temet' jelentésben való használatát: Az zöld új dolmant rajtam temiek ez temetésemre kellő köntösökön kívül. A gömörmegyei Otrókocson vagy Rimaszombatban született Otrókocsi Fóris Ferenc 1693-ban megjelent *Origines Hungarica* c. munkájában írta már: „Hinc [a töm] verbum temi vel usitacius temeti: sepelit, eo quod fossa in sepeliendo terra compleatur“ (NySz.). A töm igének is van tem hangalakja, a MTsz. szerint Esztergomban, Ipolyságon, Egerben, Rimaszombatban, a régi Tsz. szerint pedig a Székelyföldön. Molnár Anél és Pápai Páriznál: *Temés Stipatio, Fistucatio*, s a NySz. Illyés Andrásnak 1696-ban Nagyszombatban megjelent prédikációiból idézi: belénk temik. Teljesen érthető, hogy a temet eredetileg műveltető ige volt, hisz a temetést, vagyis a sírásást és hantolást általában idegenek végzik. A műveltető jelentés azután elhomályosodott, miként a sirat igében. Ezt bizonyítja az is, hogy a temet ige viszont töm jelentésben is használatos több vidéken, pl. Két ludat temettem (Félegyháza, Nyr. 14: 185). Ennye ténsasszony, libát tetszik temetni (kukoricával tömetni). Én nem tudok ludat temetni (Gyöngyös vid. uo. 9: 331; az adatból nem egészen világos, hogy az első temetni valóban műveltető ige-e vagy sem). Megtemeti csizmáját szalmával (Tizsaszentimre uo. 9: 138).

A képző eredeti funkciójának elhomályosodására a legjobb példa a születik ige, amely a szül szenvedő alakja, s éppen azért maradhatott fenn a szenvedő igék eltűnése után is, mert nem érezzük ma már egyáltalán szenvedő igének.

Beke Ödön.